

Sve su ideje ukorijenjene u neki specifični povijesni kontekst i to jednako vrijedi za političke, gospodarske, znanstvene, čak i povijesne ideje. Takav se pristup naziva *historicizmom* ili *historijskim relativizmom*. Prema tome i same ekološke ideje možemo smatrati relativno važećima, te ukorijenjenima u svome vremenu. Znanost više nema pravo na apsolutnu istinu, trajnost, nepogrešivost ili potpuno izoliranost od bilo kojeg drugog područja mišljenja. „Prihvatanje modernosti ili njezinog historijskog svjetonazora ne obvezuje nas da sve moderne stvari nekritički prihvatimo, niti da usvojimo ekstremnu verziju historizma. Naša znanja o ekološkoj prošlosti kako prirode, tako i ljudske civilizacije, mogu nam pomoći kao orijentir za budućnost i prirode i ljudskog društva, jer između ta dva područja ne možemo postaviti nepropusnu branu” (str. 286-287).

Potpune posljedice naše ekološke ovisnosti o prirodi još se teško probijaju do glava političkih i ekonomskih lidera, a tvrdnja da ćemo osvojiti Zemlju te da ne ovisimo o silama prirode, opovrgnuta je davnih dana. Tako je izumiranje vrsta postalo globalna briga izražena u međunarodnim sporazumima jer nacije i zajednice nisu sigurne mogu li bez tih vrsta, čak i ako mnoge od njih igraju nejasnu ulogu u ljudskom blagostanju. Brze promjene našeg okoliša i društva proizvele su brojne neizvjesnosti za budućnost, ali nisu poništile činjenicu naše međuovisnosti i povezanosti cijelog života na planetu. Svaki pogled na prirodu uvijek je donosio određenu razinu istine i ideje za nove ekološke perspektive. Čini se da je priroda prvenstveno ustrojena na međusobnoj ovisnosti i suradnji, a daleko manje na sukobima i kompeticiji i to je strategija koju čovječanstvo treba opona-

šati jer nam je jačanje svijesti o prirodi danas potrebnije nego ikada prije. Kao što američki pisac i filozof Terence McKenna kaže: „Priroda nije nijema, čovjek je taj koji je gluh.” Krajnje je vrijeme da naučimo slušati.

Knjiga *Šuma bez staze* rezultat je četrdesetogodišnjeg bavljenja ekologijom autora i hvalevrijedno je djelo koje zaokružuje ekološku pentalogiju (prethodne knjige jesu *Ljepota različitosti*, *Umijeće življenja*, *Krojenje života*, *Put u Lilibut*, sve u izdanju *Izvora*) te predstavlja neizostavno djelo na polici svake osobe koja se bavi ekološkim pitanjima, ali i svakoga tko želi dublje razumjeti složenost prirode i vlastitu odgovornost za njezino očuvanje.

Melita Vadlja

DOI <https://doi.org/10.17234/SocEkol.35.1.5>

Caroline Criado Perez
NEVIDLJIVE – RAZOTKRIVANJE
PRISTRANOSTI PODATAKA U
SVIJETU U KOJEM JE MUŠKARAC
MJERILO SVIH STVARI
Stilus knjiga, Zagreb, 2025., 363 str.

Knjiga *Nevidljive* britanske aktivistice, novinarka i autorice Caroline Criado Perez bavi se fenomenom rodnog podatkovnog jaza, odnosno sustavnim izostavljanjem ženskog tijela, iskustava i potreba iz procesa prikupljanja podataka, dizajna sustava i oblikovanja javnih politika. Riječ je o prijevodu međunarodno zapaženog znanstveno-popularnog djela koje na pristupačan, ali empirijski utemeljen način

pokazuje kako naizgled neutralni društveni, tehnološki i institucionalni sustavi u stvarnosti često reproduciraju duboko ukorijenjene rodne nejednakosti. Premda knjiga ne pripada znanstvenoj literaturi u užem smislu, njezin teorijski doseg, metodološka utemeljenost i širina empirijskih primjera čine je relevantnom i za akademsku zajednicu, osobito u području sociologije, rodnih studija, javnih politika, urbanizma, medicine, ekonomije, dizajna i računalnih znanosti.

U analitičkom pristupu autorica se oslanja na feminističku epistemologiju i ključne misli Simone de Beauvoir, osobito njezinu kritiku univerzalizacije muškog iskustva kao „apsolutne istine”. Povezivanjem suvremenih podataka s njezinim uvidima, Perez dodatno osnažuje središnju tezu knjige: da svijet u kojem živimo nije dizajniran za „ljude” općenito, već ponajprije za muškarce kao implicitni standard. Autorica pokazuje kako se koncept univerzalnog, neutralnog subjekta u praksi gotovo uvijek podudara s muškim tijelom i muškim iskustvom, dok se žene tretiraju kao odstupanje od norme. Posljedica toga nije samo simbolička nevidljivost, nego i vrlo konkretne, mjerljive štete u području zdravlja, sigurnosti, rada, mobilnosti, tehnologije i političkog odlučivanja.

U prvom dijelu knjige, posvećenom svakodnevnom životu, Perez pokazuje kako se rodni podatkovni jaz očituje u naizgled banalnim aspektima infrastrukture, komunalnih usluga i javnih prostora, razotkrivajući kako „neutralne” tehničke odluke proizvode rodno diferencirane učinke. Primjerice, autorica konceptom „lančanog putovanja” opisuje tipične obrasce kretanja žena koji uključuju odvođenje djece

u školu prije odlaska na posao, vođenje starijih članova obitelji liječniku te obavljanje kupovine na povratku kući. Budući da se prometno planiranje tradicionalno temelji na modelu jednokratnog putovanja od kuće do posla i natrag, takvi složeniji obrasci mobilnosti ostaju nevidljivi u podacima, a rasporedi javnog prijevoza nisu im prilagođeni. Nadalje, na primjeru jednog švedskog grada autorica pokazuje kako je naizgled rodno neutralan raspored čišćenja snijega u praksi favorizirao prometnice kojima se češće koriste muškarci, dok su pješačke staze i pristupi javnim ustanovama ostajali neprohodni. Nakon promjene redoslijeda čišćenja, gradske vlasti zaključile su da nova praksa ne zahtijeva dodatna sredstva, a istodobno povećava sigurnost i dostupnost prostora, jer je lakše voziti automobil kroz nekoliko centimetara snijega nego gurati dječja kolica, invalidska kolica ili bicikl. Autorica ovu logiku proširuje i na dizajn javnih prostora, primjerice sanitarne infrastrukture, gdje formalno jednaka podjela prostora između muških i ženskih sanitarnih prostorija ne znači i stvarnu jednakost, budući da ženama u prosjeku treba više vremena za njihovo korištenje te češće dolaze u pratnji djece, starijih osoba ili osoba s invaliditetom. Takvi primjeri pokazuju da isključivanje žena iz dizajna svakodnevice nije pitanje resursa, već pitanje prioriteta, pri čemu rodno neosjetljivo planiranje sustavno ograničava pravo žena na sigurno i dostupno korištenje javnih prostora.

U drugom dijelu knjige, posvećenom radnoj sredini, Perez pokazuje kako su obrasci plaćenog rada i kriteriji uspjeha oblikovani prema idealu radnika bez privatnih obveza, idealu koji se povijesno podudara s muškim životnim putanjama. Kao snažan

ilustrativni primjer navodi islandski „dugi petak” iz 1975. godine, kada su žene masovno stupile u štrajk plaćenog i neplaćenog rada, čime je postalo vidljivo koliko se funkcioniranje društva oslanja na njihov nevidljivi doprinos, ali i kako takva kolektivna akcija može dovesti do trajnih institucionalnih promjena. Autorica ističe da žene globalno obavljaju oko tri četvrtine neplaćenog rada, što ima dalekosežne posljedice na njihove karijere, prihode i zdravlje. Dugotrajni prekovremeni rad kod žena povezan je s porastom rizika od teških bolesti, dok se istodobno zbog obveza skrbi češće odlučuju za rad s nepunim radnim vremenom, slabije plaćene poslove i sporije napredovanje. Time se produbljuje jaz u plaćama, osobito nakon rođenja djece, te povećava rizik od siromaštva u starijoj dobi. Perez zaključuje da problem nije u nedostatku podataka, već u izostanku njihove primjene u politikama, te da je nužna temeljita reforma kulture plaćenog rada koja će priznati i vrednovati nevidljivi rad skrbi.

Treći dio knjige posvećen je dizajnu proizvoda, alata i tehnologija, koji su najčešće razvijeni prema parametrima muškog tijela. Autorica uvjerljivo pokazuje kako „univerzalni” dizajn zapravo znači dizajn za muškarce, što ženama otežava svakodnevno korištenje mnogih predmeta i uređaja, od radne opreme i sigurnosnih pojaseva do pametnih telefona i klavira. Značajna je kritika usmjerena na industrije koje oblikuju alate i radnu opremu ne vodeći računa o ženskoj anatomiji, čime se povećava rizik od ozljeda i umanjuje učinkovitost rada. Pritom ističe sektore poput poljoprivrede, gdje je mehanizacija oblikovana kao „ušteta muškog rada”, zanemarujući iskustvo žena koje čine velik

udio u toj radnoj snazi. Autorica pokazuje i kako se zanemarivanjem ženske perspektive pri dizajnu digitalnih proizvoda (npr. mobilnih telefona, VR sučelja) propušta prevenirati ozbiljne probleme poput seksualnog uznemiravanja u virtualnim okruženjima; sve jer muškarci koji dizajniraju te sustave „jednostavno nisu razmišljali o tome”.

U četvrtom dijelu knjige autorica sustavno izlaže kako je žensko tijelo povijesno isključeno iz medicinskih istraživanja, kliničkih ispitivanja i farmakoloških protokola. Takva praksa dovodi do toga da se žene dijagnosticiraju kasnije, da se njihove tegobe pogrešno interpretiraju, a terapije temelje na muškim standardima. Klasičan primjer jest kardiologija, gdje se simptomi srčanog udara kod žena često ne prepoznaju jer ne odgovaraju „muškom modelu” bolesti. Autorica problematizira i izloženost žena štetnim tvarima u svakodnevnom životu, primjerice, opasnim kemikalijama u sredstvima za čišćenje koje najčešće koriste upravo žene, kao i štetnim učincima dima iz peći u siromašnijim kućanstvima. Time razotkriva kako se zanemarivanje ženskog zdravlja ne događa samo u klinikama, već i u kućanstvima i na radnim mjestima, npr. salonima za nokte, gdje žene rade u lošim higijenskim i sigurnosnim uvjetima izloženosti toksičnim tvarima. Te prakse nisu samo rezultat loših namjera, već prije svega nevidljivosti ženskih potreba u procesu oblikovanja sustava.

U petom dijelu knjige autorica se bavi političkim i institucionalnim aspektima rodnog jaza u podacima. Pokazuje kako žene čine nevidljivu infrastrukturu društva, kao skrbnice, volonterke, nositeljice emocionalnog rada, no istodobno ostaju podzastupljene u sferama gdje se donose

odluke. Posljedica toga je održavanje *statusa quo* u kojem se njihove potrebe ne prepoznaju kao društveni prioritet. Perez ističe kako se i danas često čuje pitanje „zašto žene ne mogu biti više poput muškaraca”, čime se implicitno sugerira da su ženski životi i iskustva niža, subjektivna kategorija. Posebno upozorava na opasnosti sve šire primjene algoritamskih rješenja koja se temelje na pristranim podacima, što u kontekstu naglog razvoja umjetne inteligencije otvara nova poglavlja digitalne nejednakosti. Upozorenje je jasno: ako algoritmi uče iz podataka koji žene čine nevidljivima, tada će i njihove odluke reproducirati istu pristranost, ali brže, šire i dublje.

Završni dio knjige bavi se krizama i katastrofama, pokazujući kako rodni podatkovni jaz može imati smrtonosne posljedice. Autorica navodi primjere prirodnih katastrofa u kojima žene imaju veću stopu smrtnosti zbog ograničenog pristupa informacijama, mobilnosti i resursima, kao i zbog društvenih normi koje ograničavaju njihovo kretanje.

Metodološka snaga knjige leži u povezivanju mikro-iskustava s makro-strukturama. Autorica kombinira statističke podatke, rezultate znanstvenih istraživanja, studije slučaja i narativne primjere, čime gradi koherentan prikaz sustavne isključenosti žena iz procesa koji oblikuju društvo. Posebna vrijednost pristupa jest u tome što knjiga istodobno doprinosi razvoju kritičke podatkovne pismenosti i feminističke epistemologije te osvještava mehanizme nejednakosti koji se često percipiraju kao neutralni standardi. Time pruža alat za prepoznavanje i kritičko promišljanje rodne neravnopravnosti u područjima urbanizma, prometa, medicine, rada i tehnologije.

Zaključno, *Nevidljive* Caroline Criado Perez iznimno su vrijedno i zanimljivo napisano djelo koje popularizira znanstvene spoznaje o strukturnim društvenim nejednakostima kroz prizmu podataka. Knjiga ima snažan obrazovni, društveni i znanstveni potencijal, osobito u vremenu ubrzanog razvoja umjetne inteligencije i algoritamskih sustava, gdje pitanja rodne pristranosti u podacima postaju ključna za razumijevanje novih oblika nepravde.

Ksenija Klasnić

DOI <https://doi.org/10.17234/SocEkol.35.1.6>

Andrea Bassi, Mario Aquino Alves i Carolyn Cordery (ur.)
THE FUTURE OF THIRD SECTOR RESEARCH – FROM THEORY TO DEFINITIONS, CLASSIFICATIONS AND AGGREGATION TOWARDS NEW RESEARCH PATHS
Springer, Cham, 2025., 269 str.

Zbornik radova na engleskom jeziku, posvećenih istraživanjima trećeg sektora širom svijeta, objavljen je u otvorenom pristupu. Zbornik je podijeljen u uvodni tekst urednika, šest glava koje obuhvaćaju teoriju, definicije, klasifikacije, prikupljanje podataka, odnos između trećeg sektora i religije, kao i pravce budućih istraživanja. Na kraju se nalazi Kazalo pojmova koje sadrži popis ključnih pojmova s pridruženim brojevima stranica na kojima se pojam pojavljuje.